Journal of Innovations and Sustainability
ISSN 2367-8151
2024, Vol. 8, No. 3
https://is-journal.com

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПОРТУ УКРАЇНСЬКОЇ ПШЕНИЦІ

Артем Новоселець
Державний біотехнологічний університет, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-6808-6412

Новоселець, А. (2024). Конкурентоспроможність аграрних підприємств у контексті виробництва та експорту української пшениці. *Journal of Innovations and Sustainability*, 8(3), 12. https://doi.org/10.51599/is.2024.08.03.12.

Мета. Метою дослідження є оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств у контексті виробництва та експорту української пшениці, зокрема аналіз впливу каналів збуту та цін реалізації на економічну ефективність в умовах воєнного стану.
Результати. У статті розкрито динаміку експорту української пшениці до країн ЄС за період 2019–2024 рр. і визначено основних імпортерів. Особливу увагу приділено регіональним особливостям виробництва пшениці в Україні. Установлено, що серед регіонів лідерами за обсягами валового збору пшениці є Одеська та Вінницька області, які демонструють різні підходи до виробництва – інтенсивний та екстенсивний. На основі групування 17494 підприємств України за обсягами валового збору пшениці у 2023 р. установлено пряму залежність між рівнем урожайності та розміром землекористування підприємства, що є свідченням високоінтенсивного способу вирощування пшениці. На прикладі аграрних підприємств Харківської області визначено вплив на економічну ефективність реалізації пшениці середніх цін, каналів збуту та умов зберігання продукції. Установлено величину беззбиткової ціни реалізації пшениці та запропоновано рекомендації для підприємств, що функціонують на різних цінових сегментах.
Наукова новизна. Обґрунтовано взаємозв'язок між виробничими показниками, логістичними змінами через геополітичні обставини та конкурентними перевагами аграрних підприємств на ринку пшениці. Запропоновано підхід до оцінки прибутковості з урахуванням експортної активності та регіональної специфіки виробництва, що дало змогу вперше на рівні сукупності підприємств прифронтового регіону ідентифікувати вплив ціноутворення та каналів збуту на прибутковість реалізації пшениці в умовах тривалого воєнного стану.
Практична цінність. Отримані результати можуть бути використані для розробки стратегій підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, оптимізації логістичних маршрутів і вдосконалення системи управління виробництвом і збутом пшениці. Зроблено акцент на важливості диверсифікації експортних ринків і використанні інновацій для підвищення врожайності.
Ключові слова: конкурентоспроможність, пшениця, аграрні підприємства, експорт, виробництво, урожайність, сталий розвиток, економічна ефективність.

COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF PRODUCTION AND EXPORT OF UKRAINIAN WHEAT

Artem Novoselets
State Biotechnological University, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-6808-6412

Journal of Innovations and Sustainability
ISSN 2367-8151
2024, Vol. 8, No. 3
https://is-journal.com

Purpose. The purpose of the study is to assess the competitiveness of agricultural enterprises in the context of production and export of Ukrainian wheat, in particular, to analyse the impact of sales channels and selling prices on economic efficiency under martial law.
Results. The article reveals the dynamics of Ukrainian wheat exports to the EU countries in 2019–2024 and identifies the main importers. Particular attention is paid to the regional peculiarities of wheat production in Ukraine. It is established that among the regions, the leaders in terms of gross wheat harvest are Odesa and Vinnytsia regions, which demonstrate different approaches to production – intensive and extensive. Based on the grouping of 17494 Ukrainian enterprises by the volume of gross wheat harvest in 2023, a direct relationship between the level of yield and the size of land use of the enterprise was established, which is evidence of a highly intensive method of wheat cultivation. On the example of agricultural enterprises of Kharkiv region, the influence of average prices, sales channels and storage conditions on the economic efficiency of wheat sales is determined. The value of the break-even price of wheat sales is determined and recommendations for enterprises operating in different price segments are proposed.
Scientific novelty. The relationship between production indicators, logistical changes due to geopolitical circumstances and competitive advantages of agricultural enterprises in the wheat market is substantiated. An approach to assessing profitability, taking into account export activity and regional specifics of production, is proposed, which made it possible to identify the impact of pricing and sales channels on the profitability of wheat sales under the conditions of prolonged martial law for the first time at the level of the aggregate of enterprises in the frontline region.
Practical value. The obtained results can be used to develop strategies to increase the competitiveness of agricultural enterprises, optimise logistics routes and improve the management system of wheat production and marketing. Emphasis is placed on the importance of diversifying export markets and using innovations to increase yields.
Key words: competitiveness, wheat, agricultural enterprises, export, production, yield, sustainable development, economic efficiency.

Постановка проблеми. Україна традиційно є одним із ключових гравців на світовому ринку пшениці, займаючи провідні позиції за обсягами експорту. Упродовж останніх років країна демонструє високу динаміку у виробництві та постачанні зернових культур навіть в умовах російської збройної агресії та нестабільності. У 2023–2024 маркетинговому році експорт пшениці становив близько 18,4 млн т, що забезпечило суттєву частку на глобальному ринку [1]. Основними напрямами експорту залишаються країни Європи, Близького Сходу, Африки та Азії, серед яких Єгипет, Індонезія та Туреччина посідають провідні місця серед імпортерів української пшениці.

Формування ринку пшениці в Україні базується на потужному аграрному секторі та значному експортному потенціалі. Проте виклики, пов’язані з обмеженням логістичних можливостей через блокування морських портів і руйнування інфраструктури, значно впливають на обсяги постачання. Для мінімізації цих ризиків активно використовуються альтернативні маршрути, зокрема залізничні перевезення, транспортування через Дунайські порти та автомобільні шляхи. Значна частка зернового експорту нині здійснюється через порти в Одесі, які забезпечують близько 75 % загального обсягу транспортування.

Одним із ключових чинників підвищення конкурентоспроможності

української пшениці на міжнародних ринках є зниження собівартості виробництва за рахунок оптимізації технологій вирощування, збереження якості зерна та збільшення ефективності логістичних ланцюгів. Водночас важливу роль відіграє розширення експортного асортименту через розвиток переробної галузі, що дозволяє створювати продукти з доданою вартістю, такі як борошно, крупи та макаронні вироби. Перспективи розвитку ринку української пшениці залежать від здатності адаптуватися до сучасних викликів, залучення інвестицій у зернову інфраструктуру, впровадження інноваційних рішень у зберіганні та переробці продукції, а також посилення міжнародного співробітництва. Це створює передумови для збереження лідерських позицій України на світовому ринку зернових і сприяє стабільності національної економіки навіть у складних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Експортний потенціал пшениці є однією з ключових складових частин експортного потенціалу агропромислового комплексу України. Харківська область, як одна з провідних аграрних областей країни, займає важливе місце у формуванні зернового експортного портфеля. Ряд досліджень наголошує на значній ролі області в загальноукраїнському виробництві пшениці завдяки сприятливим кліматичним умовам, родючим ґрунтам та розвиненій інфраструктурі. Наприклад, за даними Державної служби статистики України, Харківщина у 2021 році забезпечила понад 5 % загального виробництва пшениці в країні [2].

У сучасних дослідженнях українського ринку пшениці розглядаються різні аспекти його розвитку та підвищення конкурентоспроможності. Зокрема, С. Черемісіна [3] провела аналіз ринку зерна в Україні, обґрунтувавши заходи для його стабілізації та розвитку внутрішнього ринку. М. Ільчук та співавтори [4] акцентували увагу на виборі ефективних стратегій стабілізації та підвищення конкурентоспроможності зерна на світовому ринку, підкреслюючи необхідність узгодження інтересів учасників ринку. Крім того, важливим аспектом є політика державного сприяння, включаючи компенсацію логістичних витрат та залучення міжнародних інвесторів. Євроінтеграція відкриває нові можливості для української пшениці завдяки укладанню угод про зону вільної торгівлі, проте необхідно забезпечити відповідність європейським стандартам якості.

Дослідники підкреслюють важливість розвитку аграрного сектора України як основи для зміцнення його експортного потенціалу. С. Страпчук [5; 6] акцентує увагу на сталому розвитку аграрних підприємств, який забезпечується через упровадження інновацій, ефективне використання ресурсів та адаптацію до кліматичних змін. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції на світових ринках.

Дослідження В. Казьміра [7] зосереджувалося на регулюванні експорту зернових культур, висуваючи пропозиції щодо підвищення їх конкурентоспроможності. У своїй роботі О. Шандрівська, О. Пиж [8] висвітлили значення експортного потенціалу зернової галузі України в умовах воєнних дій, проаналізували кон’юнктуру ринку, включаючи динаміку цін та ідентифікували

ключові перешкоди, пов'язані з логістичними проблемами та змінами в структурі попиту На необхідності комплексного підходу до розвитку експортного потенціалу аграрного сектора наголошують Я. Жаліло та співавтори [9], розглядаючи конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації. Н. Голомша та О. Дзядикевич [10] вивчають перспективи світового ринку зерна та зростання попиту на пшеницю в країнах Азії та Африки. Вони підкреслюють значення диверсифікації ринків збуту як необхідної умови для забезпечення стабільності експорту.

Таким чином, зазначені роботи створюють основу для розуміння стратегій та напрямів розвитку зернового ринку України в умовах глобальних викликів. Сучасні дослідження підтверджують, що ключовими аспектами підвищення конкурентоспроможності української пшениці є інновації, ефективне управління ресурсами, розвиток інфраструктури та диверсифікація експортних каналів. Водночас в умовах воєнного стану виникли нові виклики, тому необхідно продовжити дослідження чинників формування конкурентоспроможності підприємств на ринку пшениці з урахуванням цих умов.

Мета, матеріали та методи дослідження. Метою дослідження є оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств у контексті виробництва та експорту української пшениці, зокрема аналіз впливу каналів збуту та цін реалізації на економічну ефективність в умовах воєнного стану.

У процесі дослідження використано монографічний метод для узагальнення наукових підходів щодо визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств, зокрема у сфері виробництва та експорту пшениці; аналітичний метод – для аналізу каналів збуту та їх впливу на показники економічної ефективності підприємств Харківської області, включаючи ціни реалізації та рентабельність; економіко-статистичні методи – для обчислення впливу таких чинників, як умови зберігання, структуру витрат та особливості використання спеціалізованих і експортних каналів збуту, на кінцеві фінансові результати підприємств; графічний метод – для наочного відображення залежності між ціною реалізації та чистим прибутком з 1 ц пшениці та метод групування – для класифікації підприємств за рівнем валового збору, цінами реалізації та іншими ключовими економічними показниками.

Дослідження ґрунтується на аналізі статистичних даних, отриманих від Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, Міністерства аграрної політики та продовольства України, матеріалів наукових публікацій, що стосуються ринку пшениці в Україні, а також звітів міжнародних організацій, таких як FAO [11] та USDA [12]. Основною базою аналізу є дані за 2023 рік, зокрема щодо обсягів виробництва, умов реалізації пшениці підприємствами Харківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цільовий ринок збуту пшениці в Україні формується під впливом внутрішньої пропозиції, внутрішнього споживання та експортних можливостей. Пшениця залишається стратегічною

культурою завдяки своєму потужному експортному потенціалу. Її якісні характеристики, такі як високий уміст глютену та білка, а також здатність до тривалого зберігання, забезпечують конкурентні переваги. Висока родючість ґрунтів та сприятливі кліматичні умови України сприяють стабільному виробництву, що дозволяє не лише задовольняти внутрішні потреби, а й успішно конкурувати на світовому ринку.

Українську пшеницю експортують до багатьох країн, забезпечуючи важливу частку глобального зернового ринку. Основними імпортерами є держави Близького Сходу, Північної Африки, Європи та Азії. Єгипет є одним із найбільших споживачів, з обсягами постачання, що щорічно досягають кількох мільйонів тонн. Туреччина забезпечує значний попит на зерно для внутрішнього споживання та переробки. Індонезія, одна з найбільших азійських країн, стабільно купує українську пшеницю, що підтверджує її важливість як ринку. Країни Європейського Союзу, зокрема Іспанія, Італія та Польща, також формують значну частину експорту, використовуючи пшеницю для харчової промисловості та тваринництва. Додатковими ключовими ринками є Бангладеш і Пакистан.

У 2023–2024 маркетинговому році Україна експортувала близько 18,4 млн т пшениці, що підтверджує її статус як одного з провідних світових постачальників. Попит на українське зерно залишається високим завдяки конкурентоспроможній ціні, стабільній якості та ефективності виробництва, попри виклики війни й логістичні обмеження. Через геополітичну ситуацію Україна змушена була переорієнтувати логістичні маршрути. Нині основний обсяг пшениці транспортується через Одеські порти, які забезпечують близько 75 % загальних поставок. Адаптація до нових умов дозволила зберегти стабільність експорту завдяки використанню альтернативних маршрутів.

Основні європейські імпортери, як-от Іспанія, Італія, Греція та Нідерланди, продовжують закуповувати українську пшеницю, хоча структура експорту змінилася через початок російсько-української війни. Наприклад, Польща та Румунія стали важливими торговими партнерами, але Іспанія зберігає лідерство, імпортуючи обсяги, що перевищують поставки до інших країн у кілька разів. Це свідчить про збереження активного співробітництва з країнами Західної Європи. Основні тенденції та географія експорту пшениці відображено на рис. 1 та рис. 2.

У 2020/2021 маркетинговому році основними європейськими імпортерами української пшениці були Іспанія, Італія, Греція, Нідерланди та Німеччина. Після початку війни структура експорту дещо змінилася: до лідерів додалися Польща та Румунія. Однак Іспанія, як і раніше, залишається головним імпортером, перевищуючи обсяги поставок до Польщі чи Румунії більш як у чотири рази. Це свідчить, що Україна продовжує співпрацювати переважно з країнами Західної Європи, а не лише з центральноєвропейськими сусідами.

Після початку російського вторгнення Україна переорієнтувала структуру експорту пшениці, зокрема до країн Європейського Союзу, де обсяги постачання

зросли у понад 10 разів, досягнувши 6 млн т.

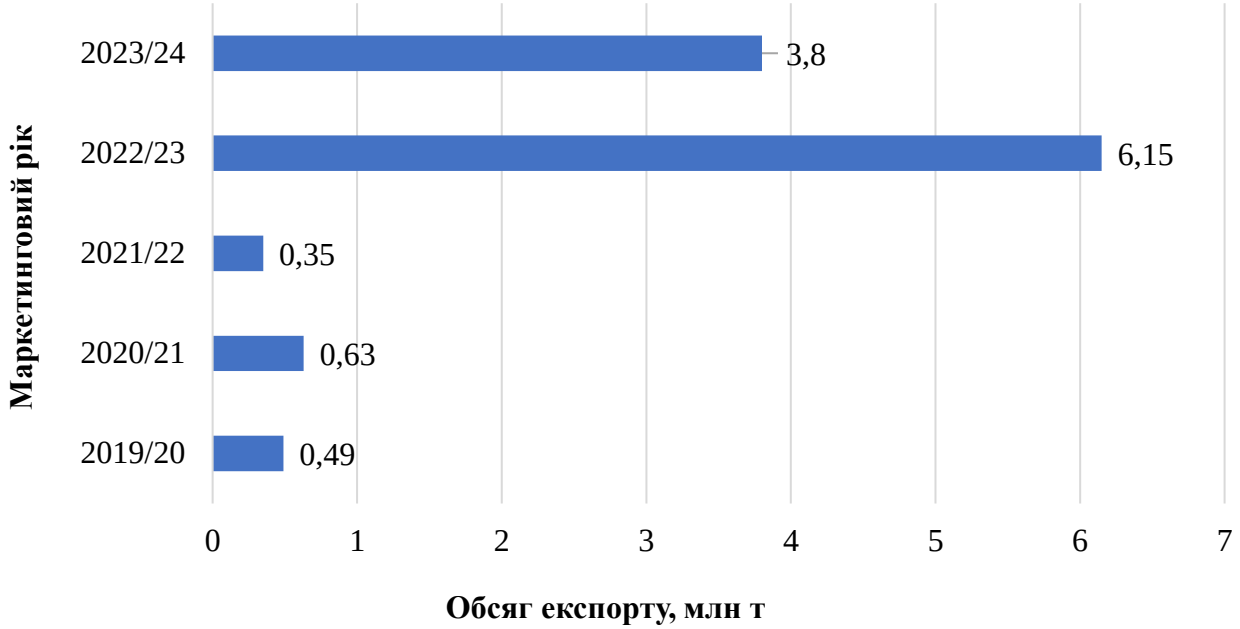

Рис. 1. Обсяг експорту української пшениці до ЄС за 2019–2024 маркетингові роки, млн т

Джерело: побудовано автором на основі [13].

Попри складні умови воєнного стану, пропозиція пшениці в Україні у 2023 році залишається вагомою завдяки значним обсягам виробництва.

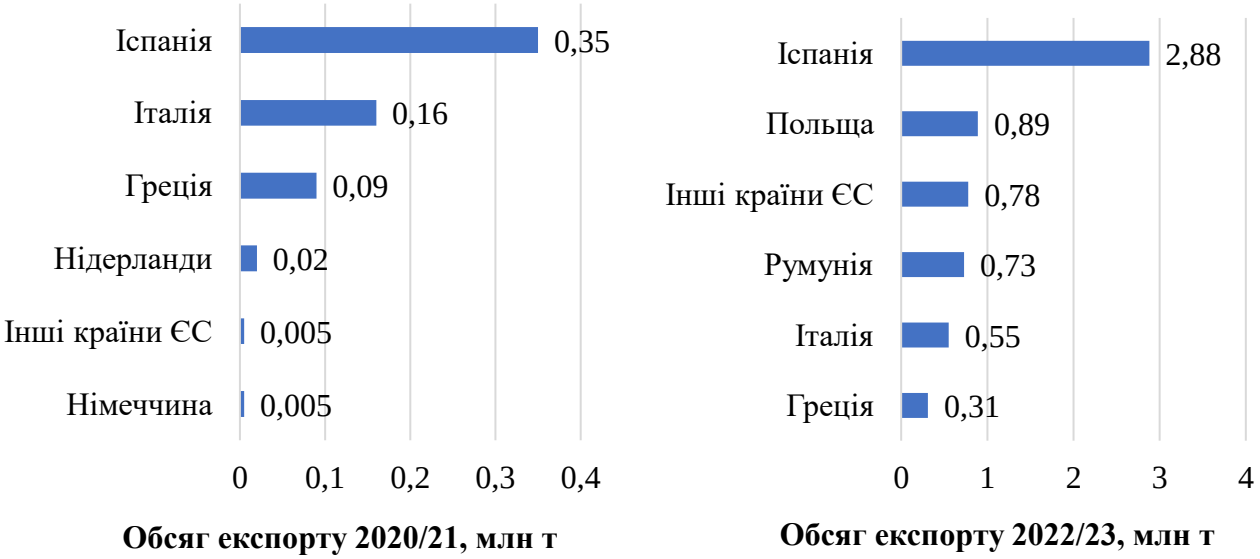

Рис. 2. ТОП-5 країн ЄС, які найбільше купували пшеницю в України у 2020–2021 та 2022–2023 маркетингових роках, млн т

Джерело: побудовано автором на основі [13].

Загалом було зібрано 1727,1 тис. т зерна з площі 3498 тис. га при середній урожайності 49,4 ц/га. Виробництво пшениці у 2023 році представлено в табл. 1 за регіонами з ранжуванням за валовим збором.

Journal of Innovations and Sustainability
ISSN 2367-8151
2024, Vol. 8, No. 3
https://is-journal.com

Таблиця 1

Виробництво пшениці підприємствами в масі після доробки у 2023 р. за регіонами України

Область	Площа зібрана, тис. га	Обсяг виробництва (валовий збір), тис. ц	Урожайність, ц з 1 га площі зібраної
Україна	*3498,0*	*172714,5*	*49,4*
Одеська	485,0	17581,1	36,3
Вінницька	266,5	15983,9	60,0
Дніпропетровська	352,5	14834,7	42,1
Миколаївська	321,7	13461,8	41,8
Кіровоградська	275,9	13216,2	47,9
Хмельницька	189,5	12644,4	66,7
Полтавська	179,4	9720,0	54,2
Черкаська	159,3	9231,0	58,0
Чернігівська	166,2	9087,9	54,7
Тернопільська	128,8	8779,8	68,2
Київська	152,4	8594,6	56,4
Харківська	179,1	7989,1	44,6
Сумська	143,0	7836,4	54,8
Львівська	85,7	4898,0	57,1
Житомирська	95,7	4529,1	47,3
Волинська	75,0	4249,8	56,6
Запорізька	80,2	2605,0	32,5
Рівненська	44,9	2431,8	54,1
Івано-Франківська	25,4	1467,7	57,8
Чернівецька	20,5	1028,9	50,2
Херсонська	7,2	205,5	28,7
Закарпатська	2,9	134,4	45,3
Донецька	В.д.	В.д.	В.д.
Луганська	В.д.	В.д.	В.д.

Примітка. В.д. – відсутні дані.

Джерело: побудовано автором за матеріалами [14].

Харківська область, хоча й працює в умовах часткових бойових дій, зберігає важливу роль у виробництві пшениці. Тут у 2023 р. було зібрано 7989,1 тис. ц із площі 179,1 тис. га, при середній урожайності 44,6 ц/га, що дещо нижче середнього показника по країні.

Серед регіонів-лідерів за обсягами валового збору пшениці виділяються Одеська, Вінницька, Дніпропетровська та Миколаївська області. В Одеській області значні обсяги виробництва пояснюються екстенсивним способом господарювання, де площа зібраної землі перевищує середньообласний рівень, але урожайність залишається нижчою за середню по країні – 36,3 ц/га. Натомість у Вінницькій області високі обсяги зумовлені ефективним управлінням та високою продуктивністю культури, яка становить 60 ц/га. Тернопільська та Хмельницька області демонструють найвищі показники урожайності – 68,2 ц/га та 66,7 ц/га відповідно.

Отримані результати свідчать про значний потенціал окремих регіонів, які забезпечують високі показники урожайності завдяки впровадженню сучасних технологій і збереженню оптимальних умов вирощування. Водночас важливо враховувати регіональні особливості та виклики, що впливають на виробництво пшениці, для подальшого розвитку галузі.

У цілому по Україні вирощуванням пшениці займалося 17494 підприємства, більшість із яких є дрібними – з площею до 100 га (табл. 2).

Таблиця 2

Групування підприємств України за обсягами валового збору пшениці, 2023 р.

Підприємства	Кількість підприємств		Валовий збір		Урожайність, ц з 1 га зібраної площі
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до загального обсягу виробництва	
Підприємства	17494	100,0	17271,5	100,0	49,4
Із них з площею, га до 100,00	10986	62,8	1542,9	8,9	40,8
100,01–200,00	2313	13,2	1538,3	8,9	45,1
200,01–500,00	2413	13,8	3750,9	21,7	48,7
500,01–1000,00	1145	6,6	3996,0	23,2	49,6
1000,01–2000,00	469	2,7	3282,5	19,0	51,5
2000,01–3000,00	92	0,5	1251,7	7,2	55,6
Більше 3000,00	76	0,4	1909,2	11,1	60,4

Джерело: побудовано автором за матеріалами [14].

Дрібні підприємства формують 8,9 % валового збору пшениці. З даних табл. 2 спостерігаємо прямопропорційну залежність між рівнем урожайності та розміром землекористування підприємства, що є свідченням високоінтенсивного способу вирощування пшениці. Однією з причин є фінансові можливості великих підприємств, зокрема агрохолдингів, які мають змогу: використовувати високопродуктивні сорти, що мають високу стійкість до хвороб і шкідників та адаптовані до відповідних кліматичних умов; застосовувати належну кількість мінеральних та органічних добрив, що формують за окремими дослідженнями 40 % врожайності; дотримуватися чергування культур, використовувати системи зрошення тощо.

Аналіз розподілу підприємств Харківської області за середніми цінами реалізації пшениці у 2023 році (табл. 3) дозволяє оцінити ефективність продажів пшениці та розподіл прибутку серед підприємств залежно від рівня ціни продажу.

Отже, рентабельність підприємств Харківської області, які реалізують пшеницю, тісно пов’язана з рівнем ціни реалізації. Підприємства, що продають продукцію за цінами до 400 грн за центнер, виявилися збитковими, що свідчить про невідповідність таких цін реальним виробничим витратам та ринковим умовам.

Таблиця 3

Групування підприємств Харківської області за середніми цінами реалізації пшениці, 2023 р.

Підприємства	Кількість підприємств		Обсяг реалізованої продукції		Чистий прибуток (збиток) на 1 ц
	одиниць	у % до загальної кількості	ц	у % до загального обсягу виробництва	
Підприємства	234	100	7405886	100	83,99
Із них за ціною реалізації, грн до 400,00	33	14	495148	7	-51,43
400,01–500,00	115	49	3458120	47	76,02
500,01–600,00	66	28	2522642	34	111,75
600,01–700,00	15	6	876071	12	212,67
Більше 700,00	5	2	53905	1	352,37

Джерело: побудовано автором за матеріалами [15].

Натомість зі зростанням ціни реалізації спостерігається значне підвищення чистого прибутку на одиницю продукції, а найбільша прибутковість характерна для підприємств, що реалізують пшеницю за ціною понад 700 грн за центнер. У середніх цінових сегментах (400–600 грн) підприємства демонструють позитивний рівень рентабельності, причому ціна 500 грн за центнер є своєрідним порогом, після якого прибутковість стає значно вищою.

На основі отриманих даних можна зробити висновок, що для підвищення загальної ефективності виробництва підприємствам доцільно орієнтуватися на реалізацію продукції в цінових сегментах не нижче 500 грн за центнер. Це забезпечує значно вищий рівень рентабельності та дозволяє підприємствам покривати витрати, пов’язані з виробництвом і збутом, а також отримувати стабільний чистий прибуток. Підприємствам, що працюють у нижчих цінових сегментах, варто переглянути стратегії збуту, оптимізувати виробничі витрати, а також розглянути можливості диверсифікації каналів збуту з метою зменшення збитковості.

Залежність чистого прибутку на 1 ц від ціни реалізації пшениці наочно продемонстровано на рис. 3.

Діаграма розсіювання за чистим прибутком з 1 центнера пшениці в підприємствах Харківської області у 2023 році дозволяє проаналізувати взаємозв’язок між прибутковістю підприємств та ціною реалізації. Рис. 3 демонструє розподіл підприємств за рівнем чистого прибутку на одиницю продукції, відображаючи, наскільки ефективною є їхня діяльність. Загальні тенденції свідчать про те, що майже половина підприємств (201 із 436 найменувань) отримали чистий прибуток з 1 центнера пшениці, решта – були збитковими. Підприємства, які перебувають у верхній частині діаграми, демонструють високий прибуток на одиницю продукції, тоді як ті, що

розташовані ближче до нуля або нижче, мають низьку ефективність або зазнають збитків. Розсіювання точок по діаграмі вказує на варіативність у прибутковості підприємств Харківської області, що може бути зумовлено відмінностями в технологіях, методах вирощування, управлінських рішеннях, або ж впливом зовнішніх факторів (наприклад, цінової політики, погодних умов тощо).

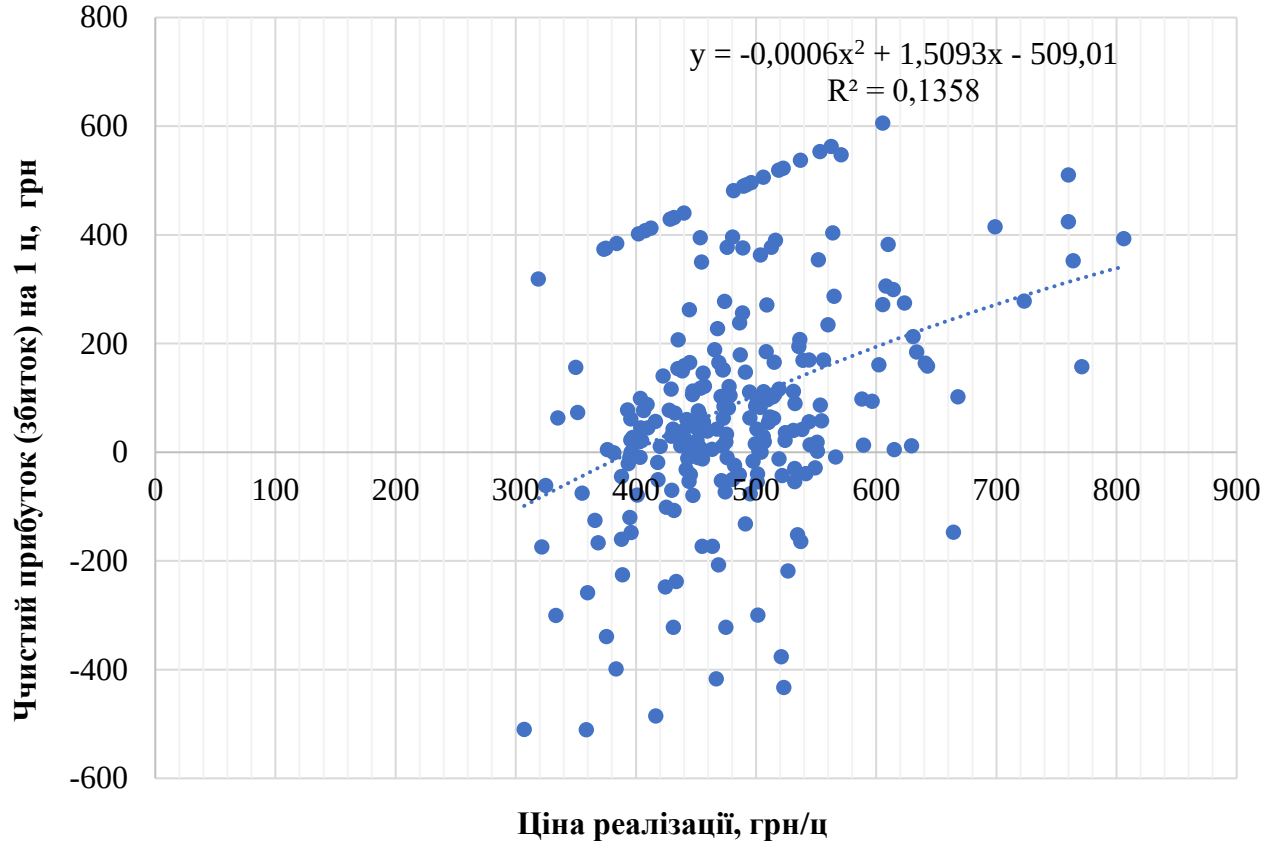

Рис. 3. Діаграма розсіювання за чистим прибутком на 1 ц пшениці залежно від ціни її реалізації підприємствами Харківської області, 2023 р.

Джерело: побудовано автором за матеріалами [15].

Загалом спостерігається слабка тенденція до зростання чистого прибутку із підвищенням ціни, що підтверджується позитивним нахилом трендової лінії, який свідчить про наявність позитивної кореляції. Водночас дані демонструють значну варіативність, що вказує на суттєві відмінності в ефективності діяльності підприємств. Окремо варто зазначити, що у частини підприємств навіть за високих цін чистий прибуток залишався від'ємним, що може свідчити про високі витрати або низьку продуктивність. Така ситуація потребує детальнішого аналізу факторів, які впливають на прибутковість, зокрема витрат виробництва, урожайності та ринкових умов. Таким чином, орієнтація на цінові сегменти з вищими цінами реалізації, підвищення якості продукції та зниження витрат можуть значно покращити фінансові результати сільськогосподарських підприємств, сприяючи їхньому довгостроковому економічному зростанню.

Важливим аспектом дослідження конкурентоспроможності є аналіз каналів збуту пшениці за ціновими сегментами (табл. 4).

Journal of Innovations and Sustainability
ISSN 2367-8151
2024, Vol. 8, No. 3
https://is-journal.com

Таблиця 4

Групування підприємств Харківської області за цінами реалізації пшениці у розрізі каналів вибуття продукції, 2023 р.

Канали вибуття обсягу продукції в натуральному вимірі	Підприємства з різною ціною реалізації пшениці, грн/ц									
	до 400,00		400,01–500,00		500,01–600,00		600,01–700,00		більше 700 грн	
	к-сть під-в	% продукції в натур. вигл.	к-сть під-в	% продукції в натур. вигл.	к-сть під-в	% продукції в натур. вигл.	к-сть під-в	% продукції в натур. вигл.	к-сть під-в	% продукції в натур. вигл.
На продаж переробним підприємствам	5	6,78	23	15,58	9	9,12	2	24,93	1	12,56
Переробленої на власних потужностях та переданої на давальницьких засадах	0	0,00	9	0,37	1	0,07	0	0,00	0	0,00
Реалізованої на ринках	11	43,00	29	14,02	11	12,95	5	7,40	0	0,00
Реалізованої населенню в рахунок оплати праці	2	0,66	32	2,28	14	0,26	3	0,31	2	0,08
Витраченої на годівлю тварин	5	2,22	32	1,89	10	0,70	5	0,29	1	0,03
Витраченої для посіву	23	6,69	86	5,19	53	6,69	14	5,87	5	4,59
Втраченої при зберіганні	8	1,78	23	0,30	25	0,45	9	1,26	2	0,36
Інший канал вибуття	16	38,87	64	60,36	46	69,77	7	59,93	4	82,38
Усього, у %	X	100,00	X	100,00	X	100,00	X	100,00	X	100,00
Усього, у ц	X	496958	X	3443168	X	2732086	X	996633	X	132914

Джерело: побудовано автором за матеріалами [15].

Аналіз табл. 4, що характеризує групування підприємств Харківської області за цінами реалізації пшениці залежно від каналів вибуття продукції у 2023 році, показав значну диференціацію у виборі каналів збуту залежно від цінових сегментів. Підприємства, що здійснюють реалізацію продукції за цінами до 400 грн/ц, переважно використовують ринки, де реалізовано 43 % продукції в цьому ціновому сегменті. Це вказує на те, що ринки є важливим каналом для збуту продукції з нижчими цінами, хоча вони не завжди забезпечують високу рентабельність. У той же час підприємства, що орієнтуються на вищі цінові сегменти (понад 600 грн/ц), частіше реалізують продукцію через канали продажу переробним підприємствам або інші спеціалізовані канали. Зокрема, 24,93 % продукції у сегменті 600,01–700 грн реалізується переробним підприємствам, що свідчить про перевагу цього каналу для досягнення вищої рентабельності. Крім того, категорія «Інші канали збуту» охоплює значну частку продукції у всіх цінових сегментах, особливо в найвищому сегменті (понад 700 грн/ц), де через ці канали реалізується 82,38 % продукції. Це може свідчити про використання специфічних каналів, таких як експорт або спеціалізовані контракти, що дозволяють отримувати максимальну ціну.

Також було виявлено, що деякі канали збуту, такі як передача продукції на давальницьких засадах та використання пшениці для годівлі тварин, мають низьку частку в структурі реалізації. Наприклад, передача продукції на давальницьких засадах практично не представлена у високих цінових сегментах,

а основна частка в каналі годівлі тварин припадає на продукцію за ціною до 500 грн/ц. Це свідчить про економічну неефективність використання продукції в межах цих каналів для підприємств, що орієнтуються на вищі цінові категорії. Використання пшениці для посіву також відіграє важливу роль, особливо у сегментах середніх цін, що вказує на важливість цього каналу для підтримки майбутніх виробничих циклів. Втрати продукції під час зберігання є незначними у більшості цінових сегментів, однак їх присутність у сегменті 500,01–600 грн (0,45 %) свідчить про необхідність поліпшення умов зберігання, особливо для продукції вищої вартості.

Інтерпретуючи результати дослідження, встановлено, що конкурентоспроможність аграрних підприємств Харківської області тісно пов'язана з рівнем ціни реалізації пшениці та ефективністю використання логістичних каналів. Ці висновки співпадають з результатами досліджень Я. Долгіх [16], яка акцентує увагу на важливості оптимізації витрат для підвищення економічної ефективності зернового виробництва в Україні. Водночас отримані нами результати демонструють специфіку впливу регіональних умов, таких як обмежений доступ до традиційних логістичних маршрутів через війну, що частково не враховано в попередніх дослідженнях.

Зіставляючи отримані дані з роботою А. Кучера та Л. Кучер [17], виявлено, що ефективність реалізації продукції значно підвищується за умов розширення експортних можливостей. Натомість для підприємств Харківської області цей фактор обмежений воєнними діями, через що велика частина продукції реалізується через локальні ринки. Це підтверджує необхідність диверсифікації каналів збуту, зазначену в роботах А. Скрипника та співавторів [18].

Крім того, результати нашого дослідження доповнюють висновки А. Світового та співавторів [19], які підкреслюють роль інновацій у підвищенні доданої вартості продукції. Зокрема, запропоновані нами рекомендації щодо оптимізації умов зберігання й використання спеціалізованих каналів збуту є важливими для забезпечення стабільної рентабельності аграрних підприємств навіть в умовах обмежених ресурсів. Фінансіалізація ринку зерна України та впровадження деривативів, про які зазначено в дослідженні І. Грабинської та ін. [20], сприятимуть зниженню ризиків, стабілізації цін і підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектора.

Відмінності у врожайності між регіонами, що виявлені в нашому дослідженні, корелюють із даними Г. Кришталь [21] щодо логістичних проблем і нерівномірного розвитку аграрної інфраструктури; тенденціями трансформації маркетингової логістики експорту продукції рослинництва, що досліджені в роботі О. Пенькової та А. Харенко [22], на фоні порушень системи збуту продукції і значного підвищення цін на ресурси у зв'язку з воєнними діями, як зазначено в роботі М. Маліка та співавторів [23] робить виробництво малоефективним. Однак, як зазначено в роботі [24], експортний показник зернових культур України все ж залишається досить значним, тож наша держава

продовжує реалізовувати свій експортний потенціал, у тому числі й у Харківській області, де попри виклики зберігається потенціал для розвитку експортної діяльності. Доповненням проведеного нами дослідження є висновки, отримані в роботі Е. Шахіні та співавторів [25], де наведено основні шляхи підвищення рентабельності, що лежать зокрема в площині збільшення врожайності, зниження витрат електроенергію, розвитку переробки сировини як джерела формування доданої вартості.

Отримані результати мають значну наукову та практичну цінність. По-перше, вони можуть бути використані для розробки стратегій підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, зокрема через удосконалення логістичних маршрутів і розвиток експортної діяльності. По-друге, впровадження інновацій у системи управління виробництвом і збутом продукції дозволить підприємствам адаптуватися до сучасних викликів. Практичне застосування результатів можливе на рівні регіональної політики для розробки програм підтримки аграрного сектора, зокрема в умовах обмежених логістичних можливостей. Наприклад, отримані рекомендації можуть бути корисними для аграрних холдингів і малих фермерських господарств, які прагнуть мінімізувати збитки та підвищити рентабельність. Зокрема, диверсифікація каналів збуту та інвестування в зберігання продукції забезпечать стабільність роботи навіть у періоди зовнішніх потрясінь.

Висновки. У роботі досліджено конкурентоспроможність аграрних підприємств у контексті виробництва та експорту української пшениці, зокрема проаналізовано стан і тенденції експортних можливостей, вплив каналів збуту та цін реалізації на економічну ефективність в умовах воєнного стану. Результати аналізу підтверджують, що конкурентоспроможність аграрних підприємств значною мірою залежить від їх здатності адаптуватися до умов ринку, ефективно використовувати доступні ресурси та оптимізувати канали збуту. Зокрема, підприємства, які прагнуть підвищити свою рентабельність, повинні орієнтуватися на канали, що дозволяють отримувати вищі ціни реалізації, такі як співпраця з переробними підприємствами, використання спеціалізованих контрактів або розвиток експортної діяльності. Експорт, як один із ключових високоприбуткових напрямів збуту, забезпечує аграрним підприємствам не лише зростання доходів, але й дозволяє диверсифікувати ризики, пов’язані з внутрішнім ринком, підвищуючи їх стійкість до зовнішніх викликів. У Харківській області, незважаючи на виклики, пов’язані з бойовими діями, експорт пшениці демонструє високу ефективність, що підтверджує важливість інтеграції підприємств у міжнародний ринок.

Для подальшого підвищення конкурентоспроможності підприємствам необхідно: вдосконалити умови зберігання пшениці, що дозволить мінімізувати втрати та зберегти якість продукції, важливу для високої ціни реалізації; оптимізувати витрати в межах кожного з каналів збуту, визначаючи найбільш рентабельні ланцюги постачання; активно розширювати використання

високоприбуткових каналів збуту, таких як експорт або спеціалізовані довгострокові контракти з переробними підприємствами чи трейдерами.

Крім цього, увага до підвищення продуктивності та ефективності управління, впровадження сучасних технологій у виробництво та логістику створить додаткові передумови для посилення позицій українських аграрних підприємств на внутрішньому та міжнародному ринках. Таким чином, розвиток виробництва та експорту пшениці повинен залишатися стратегічним пріоритетом для забезпечення економічної стабільності галузі.

Це дослідження, хоча й охоплює широкий спектр аспектів конкурентоспроможності аграрних підприємств Харківської області, має кілька обмежень. По-перше, аналіз було зосереджено переважно на підприємствах Харківської області, що може обмежувати можливість екстраполяції результатів на інші регіони України через їхню специфіку. По-друге, дослідження спиралося на дані за 2023 рік, що відображає особливості воєнного часу, але не враховує тривалих трендів і можливих змін у майбутньому. Крім того, обмеженням є лімітований доступ до детальних фінансових показників підприємств, що могло б розширити аналіз рентабельності залежно від рівня витрат. Нарешті, дослідження не враховує вплив міжнародних регуляторних змін і макроекономічних чинників, які також впливають на конкурентоспроможність аграрного сектора.

Для подальших досліджень перспективним є поглиблене вивчення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств Харківської області в системі формування конкурентних стратегій. Зокрема, варто оцінити ефективність упровадження інноваційних технологій у процесі виробництва та логістики, а також проаналізувати вплив геополітичних змін на конкурентоспроможність продукції. Додатковим напрямом є дослідження впливу інтеграції аграрних підприємств у міжнародні ринки, зокрема оцінка адаптації до європейських стандартів якості та нових торгових угод. Також важливо зосередитися на оцінці стійкості аграрних підприємств до ризиків, пов’язаних із війною та іншими форс-мажорними обставинами, а також розробити методики їхньої мінімізації. Визначені напрями дозволять розширити розуміння конкурентоспроможності аграрного сектора та сприяти розробці стратегій, які забезпечать його стійкий розвиток навіть у складних економічних і геополітичних умовах.

Список використаних джерел

1. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarnyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta.

2. Статистика вирощування зернових в Україні 2007–2022. ShareUApotential. URL: http://shareuapotential.com/ru/BE/ukrainian-zerno-statistika-vyraschivania-2020.html.

3. Черемісіна С. Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 2. С. 48–58. https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102048.

4. Ільчук М. М., Коновал І. А., Барановська О. Д., Євтушенко В. Д. Ринок зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 29–38. https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904029.

5. Страпчук С. І. Сталий розвиток аграрних підприємств на засадах циркулярної економіки: монографія. Харків: ДБТУ; Львів: Видавництво «Новий світ – 2000», 2022. 380 с. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24634.77760.

6. Страпчук С. І. Рівень еколого-економічної диверсифікації: методика оцінювання аспекту сталості сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2021. Т. 8. № 2. С. 101–107. https://doi.org/10.52566/msu-econ.8(2).2021.101-107.

7. Казьмір В. А. Модернізація структуро-логічної моделі організаційно-економічного механізму функціонування ринку зерна: методологічний вимір. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. № 4. С. 42–47. https://doi.org/10.32782/easterneurope.27-5.

8. Шандрівська О. Є., Пиж О. В. Дослідження експортного потенціалу зернової промисловості України в умовах війни. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2024. № 6(1). С. 259–270. https://doi.org/10.23939/smeu2024.01.259.

9. Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В. та ін. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації; за ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2005. 388 с.

10. Голомша Н. Є., Дзядикевич О. Я. Перспективи світового ринку зерна. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 49–52. URL: https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-23-8-2016/perspektivi-svitovogo-rinku-zerna.

11. Ринки пшениці: глобальні тенденції та перспективи. ФАО: Рим, 2020. URL: http://www.fao.org.

12. Wheat Outlook: analysis of global production and trade. USDA: Washington, 2021. URL: https://www.usda.gov.

13. Reports on Ukrainian wheat export trends. European Commission’s Directorate General for Agriculture and Rural Development. URL: https://ec.europa.eu/agriculture.

14. Зернові культури: офіційна статистична інформація за 2021 рік. Київ: Державна служба статистики України, 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua.

15. Сільське господарство Харківської області: стат. збірник за 2023 рік. Харків: Головне управління статистики у Харківській області. 2023. URL: https://kh.ukrstat.gov.ua.

16. Dolgikh Y. Evaluation and analysis of dynamics of change of efficiency of grain production in Ukraine by DEA method. *Agricultural and Resource Economics*. 2019. Vol. 5. No. 3. Pp. 47–62. https://doi.org/10.51599/are.2019.05.03.04.

17. Kucher A., Kucher L. Assessment of the sustainable competitiveness of agricultural enterprises on the grain market: case of Ukraine. *Baking Business Sustainability Through Life Cycle Management*; eds. J. M. Rocha, A. Figurek, A. G. Goncharuk, A. Sirbu. Cham: Springer, 2023. Pp. 203–223. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25027-9_13.

18. Skrypnyk A., Klymenko N., Tuzhyk K., Galaieva L., & Rohoza K. Prerequisites and prospects for sustainable development of grain production in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. Vol. 7. No. 3. Pp. 90–106. https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.06.

19. Svitovyi O., Kirdan O., Gechbaia B. Organizational-economic foundations of formation of value added in grain production. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8. No. 3. Pp. 200–223. https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.10.

20. Hrabynska I., Kosarchyn M., Dąbrowska A. Economic imperatives of financialization of agricultural commodity markets. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8. No. 3. Pp. 5–25. https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.01.

21. Kryshtal H. O. The role of logistics in the development of agriculture of Ukraine in the war conditions. *Science and Innovation*. 2023. Vol. 19. No. 2. Pp. 73–82. https://doi.org/10.15407/scine19.02.073.

22. Penkova O., Kharenko A. Transformation of marketing logistics for the export of Ukrainian crop production in the context of a full-scale war with the Russian Federation. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series Economics*. 2023. Vol. 10. No. 1. Pp. 37–48. https://doi.org/10.52566/msu-econ1.2023.037.

23. Malik M., Kravchenko S., Shpykuliak O., Hudz H. Development of small businesses producing cereals, legumes, and sunflower seeds in wartime conditions. *Ekonomika APK*. 2024. Vol. 31. No. 1. Pp. 41–53. https://doi.org/10.32317/2221-1055.202401041.

24. Kisiliuk D. Ukraine's grain exports to the EU countries: chronology and challenges under martial law. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*. 2023. Vol. 10. No. 5. Pp. 29–34. https://doi.org/10.46340/eppd.2023.10.5.4.

25. Shahini E., Korzhenivska N., Haibura Y., Niskhodovska O., Balla I. Ukrainian agricultural production profitability issues. *Scientific Horizons*. 2023. Vol. 26. No. 5. Pp. 123–136. https://doi.org/10.48077/scihor5.2023.123.

References

1. National Institute for Strategic Studies (2024). *Agrarian sector of Ukraine in 2023: Components of resilience, problems, and prospective tasks*. Available at: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarnyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta.

2. ShareUApotential (2023). *Grain production statistics in Ukraine 2007–2022*. Available at: http://shareuapotential.com/ru/BE/ukrainian-zerno-statistika-vyraschivania-2020.html.

3. Cheremisina, S. G. (2021). Grain market in Ukraine: analysis of the current

state and prospects for development. *Ekonomika APK*, 2, 48–58. https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102048.

4. Ilchuk, M. M., Konoval, I. A., Baranovska, O. D., & Yevtushenko, V. D. (2019). Grain market in Ukraine and its stabilization. *Ekonomika APK*, 4, 29–38. https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904029.

5. Strapchuk, S. I. (2022). *Stalyi rozvytok ahrarnykh pidpryiemstv na zasadakh tsyrkuliarnoi ekonomiky* [Sustainable development of agricultural enterprises on the basis of circular economy]. Kharkiv, DBTU; Lviv: Novyi Svit-2000. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24634.77760.

6. Strapchuk, S. I. (2021). Level of ecological and economic diversification: a methodology for assessing the sustainability of agricultural enterprises. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 8(2), 101–107. https://doi.org/10.52566/msu-econ.8(2).2021.101-107.

7. Kazmir, V. A. (2020). Modernization of the structural-logical model of the organizational-economic mechanism of the grain market: methodological dimension. *East Europe: Economics, Business, and Management*, 4, 42–47. https://doi.org/10.32782/easterneurope.27-5.

8. Shandrivska, O. Ye., & Pyzh, O. V. (2024). Research on the export potential of Ukraine's grain industry during wartime. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Development Problems*, 6(1), 259–272. https://doi.org/10.23939/smeu2024.01.259.

9. Zhalilo, Y. A. (Eds.) (2005). *Konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Competitiveness of Ukraine's economy under globalization]. Kyiv, National Institute for Strategic Studies.

10. Holomsha, N., & Dziadikiewicz, O. (2016). Prospects for the global grain market. *Ekonomika APK*, 8, 49–52. Available at: https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-23-8-2016/perspektivi-svitovogo-rinku-zerna.

11. Food and Agriculture Organization (2020). *Wheat markets: global trends and prospects*. Rome. Available at: http://www.fao.org.

12. USDA (2021). *Wheat outlook: analysis of global production and trade. Washington*. Available at: https://www.usda.gov.

13. European Commission's Directorate General for Agriculture and Rural Development (n.d.). *Reports on Ukrainian wheat export trends*. Available at: https://ec.europa.eu/agriculture.

14. State Statistics Service of Ukraine (2021). *Grain crops: official statistical information for 2021*. Kyiv. Available at: https://ukrstat.gov.ua.

15. Main Department of Statistics in Kharkiv Region (2023). *Agriculture in the Kharkiv region: statistical compilation for 2023*. Kharkiv. Available at: https://kh.ukrstat.gov.ua.

16. Dolgikh, Y. (2019). Evaluation and analysis of dynamics of change of efficiency of grain production in Ukraine by DEA method. *Agricultural and Resource Economics*, 5(3), 47–62. https://doi.org/10.51599/are.2019.05.03.04.

17. Kucher A., & Kucher L. (2023). Assessment of the sustainable competitiveness of agricultural enterprises on the grain market: case of Ukraine. In J. M. Rocha, A. Figurek, A. G. Goncharuk, A. Sirbu (Eds), *Baking Business Sustainability Through Life Cycle Management* (pp. 203–223). Cham, Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25027-9_13.

18. Skrypnyk, A., Klymenko, N., Tuzhyk, K., Galaieva, L., & Rohoza, K. (2021). Prerequisites and prospects for sustainable development of grain production in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 7(3), 90–106. https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.06.

19. Svitovyi, O., Kirdan, O., & Gechbaia, B. (2022). Organizational-economic foundations of formation of value added in grain production. *Agricultural and Resource Economics*, 8(3), 200–223. https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.10.

20. Hrabynska, I., Kosarchyn, M., & Dąbrowska, A. (2022). Economic imperatives of financialization of agricultural commodity markets. *Agricultural and Resource Economics*, 8(3), 5–25. https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.01.

21. Kryshtal, H. O. (2023). The role of logistics in the development of agriculture of Ukraine in the war conditions. *Science and Innovation*, 19(2), 73–82. https://doi.org/10.15407/scine19.02.073.

22. Penkova, O., & Kharenko, A. (2023). Transformation of marketing logistics for the export of Ukrainian crop production in the context of a full-scale war with the russian federation. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series Economics*, 10(1), 37–48. https://doi.org/10.52566/msu-econ1.2023.037.

23. Malik, M., Kravchenko, S., Shpykuliak, O., & Hudz, H. (2024). Development of small businesses producing cereals, legumes, and sunflower seeds in wartime conditions. *Ekonomika APK*, 31(1), 41–53. https://doi.org/10.32317/2221-1055.202401041.

24. Kisiliuk, D. (2023). Ukraine's grain exports to the EU countries: chronology and challenges under martial law. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*, 10(5), 29–34. https://doi.org/10.46340/eppd.2023.10.5.4.

25. Shahini, E., Korzhenivska, N., Haibura, Y., Niskhodovska, O., & Balla, I. (2023). Ukrainian agricultural production profitability issues. *Scientific Horizons*, 26(5), 123–136. https://doi.org/10.48077/scihor5.2023.123.